
IZ PERSONALNOG ARHIVA MDC-a: mr.sc. JAKOV RADOVČIĆ

JOZEFINA DAUTBEGOVIĆ □ Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

---

IM 38 (3-4) 2007.

IZ DOKUMENTACIJSKIH FONDOVA MDC-a
FROM MDC'S DOCUMENTATION HOLDINGS

sl. 1. Jakov Radovčić s rekonstrukcijom
golemog jelena
Snimljeno u Krapini 1969. godine.

Živa glava među lubanjama

S Jakovom Radovčićem razgovarala sam prvi put kad sam ga zamolila da napiše tekst o novome Muzeju krapinskih neandertalaca za *Informaticu Museologicu* br. 30 (1-4) 1999. Poslije sam ga nekako izgubila iz vida, sve do pokretanja projekta *Personalni arhiv MDC-a*. Drugi put mi je njegovo ime zapelo za oko u dnevnom tisku prije koju godinu, kad sam čitala polemike u vezi s otkazom koji mu je prijetio zato što nije dolazio na posao točno na vrijeme. Polemike, napisi u novinama i priče po kuloarima trajale su neko vrijeme, a onda se sve stišalo. Povremeno sam pratila i napredovanje izgradnje Muzeja evolucije i nalazište pračovjeka "Hušnjakovo" i koncepciju za novi postav, koju je radio s arhitektom Željkom Kovačićem, tako da sam imala dovoljno informacija, a i razloga, za uvrštenje Jakova Radovčića u projekt *Arhiv zaslužnih muzealaca u RH*.

Želeći obaviti s njime razgovor za *Personalni arhiv*, zvala sam ga nekoliko puta prije 16. travnja 2007., ali ga nisam mogla dobiti telefonom. Na centrali su mi rekli kako je na poslovnom putu u Americi. Nekako početkom svibnja zatekla sam ga pri telefonu i zakazala intervju za 28. svibnja 2007. u 10 sati.

Došla sam malo ranije od dogovorenog vremena, pa sam ga odlučila pričekati u dvorištu. Dok sam čekala, razgledavala sam novopopločano dvorište Hrvatskog prirodoslovnog muzeja. Od haustora je kroz sredinu "vodio put" popločan crvenim i bijelim kamenom u obliku šahovnice do drugog krila zgrade, u kojoj je bio njegov ured. Na lijevoj je strani dvorišta od raznobojnog kamena mozaične izvedbe na tlu bila "naslikana" karta Hrvatske s morem, uključujući i otoke, a sasvim lijevo, uza zid, raznobojni kameni slojevi poredani jedan na drugi simbolizirali su faze razvoja Zemlje.

Dok sam se zabavljala gledajući dvorište, pojavio se i Jakov Radovčić, pet minuta prije dogovorenog vremena. Kako se nismo osobno poznavali, predstavila sam se, a on me je uljudno pozvao u svoj ured, otvarajući najprije metalna, pa onda drvena vrata svoje radne sobe, u koju se ulazilo odmah iz vanjskog hodnika. Na prozorima su bili debeli kapci i u sobu, osim s vanjskih vrata, nije dopirala nikakva dnevna svjetlost. U vitrinama smještenima odmah lijevo od vrata, za koje je Radovčić rekao da ih je za Muzej nabavio još Stjepan Radić, stajalo je poredano mnoštvo lubanja, originala i odljeva; lubanja krapinskog pračovjeka, ali i lubanje iz raznih zemalja svijeta. Prilično jeziv prizor kad se uđe iz vedrog dana i osunčanog dvorišta u tamu njegove radne sobe.

Na sredini sobe golem stol, uza zidove metalni ormari s muzejskom građom, a u kutu s desne strane vrata garnitura za sjedenje, začudo, živih boja, s malim stolom na kojemu su ležale neakve kosti i mali medvjed od kamena ili gipsa kao budući muzejski suvenir. Moram priznati kako sam malo zazirala od tih kostiju raspoređenih po stolu. J. Radovčić ispričao se zato što nećemo moći odmah započeti intervju jer očekuje nekog čovjeka koji mu radi odljeve za budući muzejski postav u Krapini. Dotle je iz metalnih ormara vadio kamene artefakte za izradu kopija i pažljivo ih slagao u kartonske kutije. Usput je pričao o tome kako nije pristaša izlaganja originala u Muzeju i kako se on prema građi odnosi vrlo odgovorno te kako je, prema njegovu mišljenju, najbolje da originali ostanu u Zagrebu, u Hrvatskome prirodoslovnome muzeju.

Moram reći da je J. Radovčić svojom pojavom, držanjem i rezmišljanjem nekako pristajao u tu mračnu sobu. Onako visok, pomalo pognut, gotovo sasvim suh, u tamnom traper odijelu koje je bilo u kontrastu s njegovom bljedolikom pojavom, nalikovao je na pravog znanstvenika, duboko uronjenoga u svoj posao, upravo onako kako, pod dojmom filmova, zamišljamo nekog znanstvenika koji u mračnoj sobi rješava zagonetne, tajne i samo njemu razumljive i zamršene poslove, pa ne stigne ni jesti ni spavati, jer ga ništa drugo osim njegova rada pod kapom nebeskom ne zanima.

Kad je za *Personalni arhiv* govorio o svome radu, bio je prilično "užurban", htio je mnogo toga reći, pa je povremeno govorio izvan kronologije. No o svom je djetinjstvu pričao zanimljivo, glatko i lijepo.

Na početku našeg razgovora govorio je o svome domoljublju i o tome kako je snažno vezan za obitelj, i vrlo religiozan, pa sam ga upitala kako se on, kao prirodnjak, dokazujući darvinizam na konkretnom primjeru krapinskog pračovjeka, odnosi prema teoriji o stvaranju svijeta po Bibliji. Odgovorio je kako se to dvoje, što se njega tiče, uopće ne kosi.

Između ostaloga, zapamtila sam i podatak da je on dao izraditi mozaičnu "kartu" Hrvatske na dvorištu i uski zid o fazama razvoja Zemlje, a vjerojatno i šahovnicu koja vodi do njegova krila zgrade muzeja.

Bibliografija J. Radovčića je, kao i većine muzealaca njegova profila, vrlo bogata. Znanstvene i stručne radove objavljivao je u zemlji i inozemstvu, autor je brojnih projekata, stalnih muzejskih postava, izložaba. Često je surađivao i u izložbenim projektima drugih autora. Autor je ili suautor četiriju knjiga.

Izražavao se lako, u razgovoru se mogla primijetiti i njegova sklonost literaturi. Intervju je trajao dulje od sata. Da je vrijeme dopuštalo, bilo bi mi drago nastaviti razgovor o mnogim temama izvan muzeoloških, jer, sudeći po načinu na koji je pričao, razgovor bi bio vrlo, vrlo zanimljiv.

Ujedno sam se plašila da se, onako krhak, previše ne iscrpi jer ga je čekao dug radni dan i mnoštvo drugih obveza. Dok smo razgovarali, fotografirala sam ga kao i sve ostale muzealce do sada, a kad su slike bile gotove, većina ih uopće nije uspjela – ili nisu bile oštre, ili su bile "stresene", ili mu je ruka upravo bila u kretanju pa je objektiv uhvatio tri položaja ruke, njezino kretanje kroz zrak, zahvaćajući i svjetlost i strujanja zraka oko nje. Doduše, kad bolje razmislim, nije ni čudno jer je Radovčić i uživo izgledao prilično eterično i astralno.

Vraćajući se iz tame njegove sobe u Muzeju niz osunčanu Mesničku ulicu, još uvijek pod dubokim dojmom i sa slikom ljudskih lubanja pred očima, mislila sam o tome kolika je morala biti Radovčićeva intelektualna radoznalost, zanos i strast da je cijeli radni vijek svoju živu glavu držao među lubanjama i cijeloga sebe podredio traganju za odgovorom: tko je, zapravo, čovjek?

JOZEFINA DAUTBEGOVIĆ: Dobar dan. Danas je 28. svibnja 2007. godine. U vašoj smo radnoj sobi u Hrvatskome prirodoslovnom muzeju. Moram priznati da sam se, bez obzira na to što mnogo znam o vama, malo lecnula kad sam ušla sa svjetla u tamu ove sobe, a prvo što sam ugledala, bile su glave u vitrinama. Premda su to odljevi, uz određen broj originala, mislim da je vaša reakcija sasvim drukčija. Ulazite li vi u svoju sobu kao što, primjerice, kustos ulazi u svoj depo zbirke slika 20. st. ili slika starih majstora? Kako ulazite u svoju sobu?

JAKOV RADOVČIĆ: U nju ulazim kao u meni drag prostor. Nikad ga nisam doživljavao kao nekakav ured. Doživljavao sam ga kao svoj radni prostor u kojemu sam nastojao raditi i stvarati, u kojemu se stvaraju znanja o našem fundusu.

J. D.: Kako dotičete te predmete? Moram priznati da malo zazirem od toga. Recimo, ne bih baš rado dirala ovu kost koja stoji na stolu.

J. R.: Ja sam više od trideset godina paleontolog. Bavim se skupljanjem okamina, fosila. Možda ljudi zaziru baš od ovoga jer je riječ o ljudskim ostacima, kostima. I ja također osjećam duboko poštovanje prema mrtvima, prema izumrlome svijetu, pogotovo prema izumrlim ljudima za koje znamo da su nekada imali ljudsku dušu, vrlo osjetljivu na okoliš i na druge osobe. Međutim, ovdje taj osjećaj baš nemam. Za mene je ovo muzejski predmet, predmet moga zanimanja, mog istraživanja i moje struke. Dakle, ja uzimam u ruke tu kost koju vi ne možete – uzimam je znajući da je čista, da je uredna, i lakše doživljavao dodir s njom nego s rukohvatom u tramvaju ili nekom kvakom u zahodu ili u nekim drugim prostorima.

J. D.: A kad ste *in situ*? Bili ste u prilici da na mjestu pronalaska dotičete lubanju? Kako vam se to sad "odmotava"? Respektirate li taj bivši život?

sl. 2. Licem u lice s ostacima neandertalaca. Fotografija iz časopisa *National Geographic Magazine*

Snimljeno u HPM-u 1994. godine.

sl. 3. Fotografija Jakova Radovčića sa zbirkom ostataka pračovjeka, snimak iz časopisa GEO; Snimljeno 2001. godine.

J. R.: Ja sam, recimo, 1966./1967. kao paleontolog slušao predavanja i bio sam prisiljen, unutar programa svog obrazovanja dolaziti u dodir s građom koju obični ljudi ne doživljavaju, ne dotiču, ne susreću se s njom. Prema mrtvome ljudskom tijelu ja, primjerice, već odavno nemam nikakvih averzija jer ga doživljam sa znanstvenog stajališta. Imam duboki respekt prema predmetu, odnosno građi, ali nemam osjećaj da ga ne smijem dotaknuti. Moram ga dotaknuti zato da ga promotrim, opserviram neki detalj na njemu, da nešto vidim. I, normalno, kroz desetljeća moga intenzivnog rada ti su muzejski predmeti praktički postali sveti, moram ih čuvati i vrlo pažljivo njima rukovati, ali nemam osjećaj da je to nešto što ne bih smio dotaknuti.

J. D.: Nisam mislila da ne smijete dotaknuti, nego da ipak ulazite u jedan svojevrsan nastavak života, iako fosilnoga. Pitate li se što je taj čovjek radio, što je mislio? Je li ikada pomislio da će se susresti s vama u tom obliku?

J. R.: Ja o svakom tom predmetu vrlo mnogo znam. Znam da je ta jedinka nekad bila mlada – neka mlada djevojka, mladi čovjek – ona je čak nekad imala svoju obitelj i svoju djecu. Onda mi je čak žao tih ljudi za koje znam da su bili bolesni, da su mladi umrli i da su čak i patili. Primjerice, po kostima znam da je dijete od 6-7 godina jako patilo. Onda suosjećam s njima. Ali – ja sam to ustanovio. Na neki sam način, sam ili sa svojim kolegama, uz pomoć suvremene tehnologije, dijagnosticirao patološko stanje tih stvorenja, i to je onda za mene predmet izučavanja. Moja znatiželja da uđem u taj predmet ili da saznam nešto o njemu nadrašta odbojnost prema tome da ga uzmem u ruke. Dakle, u meni dominira osjećaj da, uza sav respekt, imam i znatiželju. Ako želim predmet dobro proučiti, moram ga dobro promotriti i moram ga staviti pod mikroskop. U načelu ne dam da se ništa pili. Kost se mogu eventualno podvrgnuti kemijskom procesu u kojemu se izvlači DNK. U tome sam konzervativan – ne dopuštam da se taj materijal dalje uništava, nego tražim da ostane onakav kakav je ušao u muzej, tj. da ga čuvamo.

J. D.: Vidim da ste rođeni u blizini Omiša. Jeste li jedinci?

J. R.: Ne, bilo nas je petero djece.

J. D.: Kakvo vam je bilo djetinjstvo?

J. R.: Fantastično. Rođen sam u sretnom braku. Majka i otac jako su nas voljeli. Otac je vrlo mnogo radio. Bio je običan radnik, vozač u splitskom Prometu. Borio se za svoju egzistenciju i egzistenciju svoje obitelji. Tih 1950-ih godina kao mali dječak došao sam u Split. Odrastao sam u tom gradu. Split moga djetinjstva nije Split današnjice, tako da osjećam sjetu kad se sjećam tadašnjeg Splita. Tada je Split bio više mediteranski, dalmatinski grad, više je imao identitet malog ili velog mista, kako hoćete. Danas dolazim, moji su pokopani u našem selu kod Omišu, u zavičaju. Ne mogu shvatiti ljude koji ignoriraju zavičajnost, koji ignoriraju domoljublje kao paradigmu koja je svojstvena čovjeku. Ne mogu se tome načuditi. Sva živa bića osjećaju prostor kojim se kreću, gdje su kod kuće,

sl. 4. Jakov Radovčić na zagrebačkom Gradecu i spomeniku A.G. Matošu, snimljeno 1987.

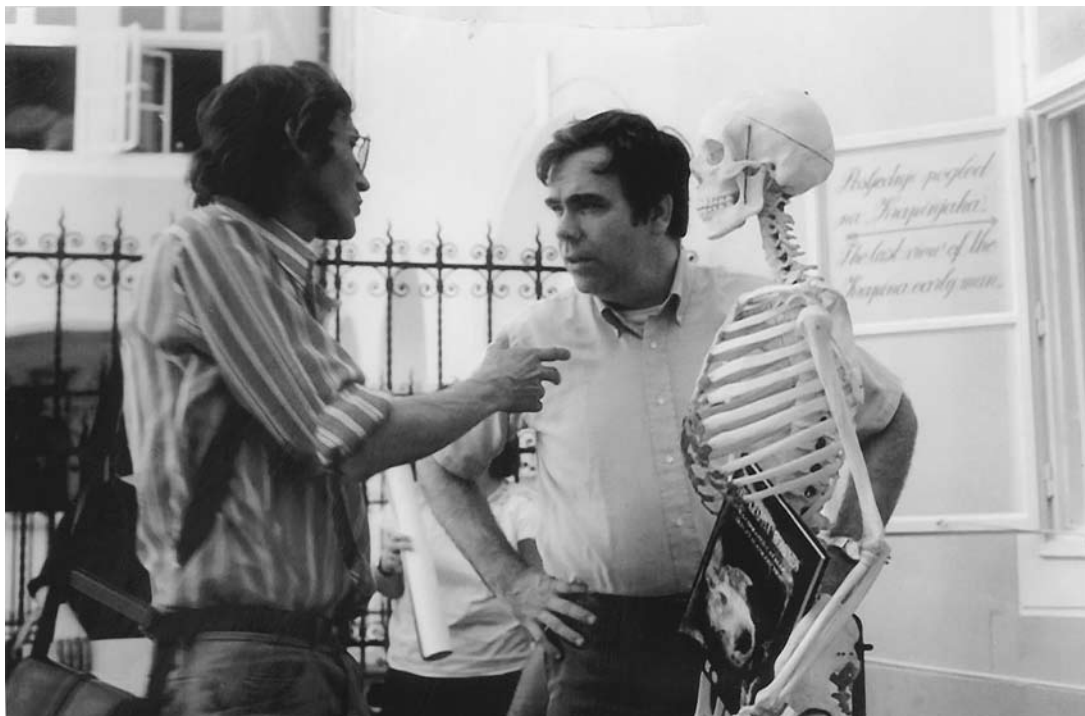

gdje nema iznenađenja. Meni je sve to blisko i jako volim svoj kraj. Mislim da mi je moje sretno djetinjstvo utkalo ljubav prema zavičaju, prema obitelji i prema široj obitelji, prema zajednici. Imao sam sretno djetinjstvo u velikoj obitelji. U našem se domu navečer igrao šah. Nismo gledali televiziju jer je nije bilo, nego smo nas tri muška djeteta i otac za dugih zimskih večeri svaku večer imali turnir u šahu. Kasnije smo dobili radio. Igrali smo se. Imali smo svoj vrt, svoju kuću, svoju smokvu. Verao sam se uokolo kao i svako živahno dijete. Možda sam bio malo senzibilniji od svoje braće, osjetljiviji na neke pojave oko sebe. Majka bi rekla da uvijek nešto razmišljam. Dosta sam čitao. Normalno, u pubertetskim godinama nisam znao što ću biti, što ću studirati. Nikad mi nije palo na pamet da ću biti paleontolog.

J. D.: Što je odredilo vaš izbor zanimanja?

J. R.: U gimnaziji sam dosta čitao. Znao sam da ne želim biti pravnik, da se ne želim baviti uobičajenim poslom. Dugo mi je na pameti bila književnost, imao sam sklonosti prema kazalištu, lijepo sam pisao školske eseje. Zanimale su me literatura i povijest književnosti. Mislio sam da ću studirati književnost. Onda sam pročitao knjigu *Jedno stvaranje svijeta*, koja je na mene ostavila vrlo jak dojam – o velikim tehničkim izumima, povijesnim izumima, pa sam i ja na neki način htio sudjelovati u tome. Htio sam najprije studirati tehniku, nakon toga medicinu, a onda sam, sasvim slučajno, došao na paleontologiju. Mislim da se ljudi sa 16, 17 ili 18 godina, vidim to po svojoj djeci, teško mogu odlučiti za svoje stalno zanimanje. Mislim da bi im obrazovanje u tim godinama trebalo dati širu kulturnu ponudu, ponudu zvanja, a da se tek kasnije specijaliziraju. Meni je ludo to što se naša djeca s 18 ili 19 godina moraju opredijeliti hoće li biti npr. pravnici ili liječnici. Više mi se sviđa američki sustav, u kojemu visokoškolsko obrazovanje počinje s koledžom, općim znanjima, a tek se onda čovjek usmjerava kroz različite segmente viskog školstva prema svojim interesima. To često ovisi i o profesorima koji vas vode. Mogu reći da je mene usmjerio splet okolnosti kad sam započeo studij na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu. Matematika mi nije bila drag predmet, ali su mi prirodoslovlje, kemija i fizika bili vrlo zanimljivi kao egzaktnosti, a istodobno sam bio senzibilan i sklon čitanju i iščitavanju nekih drugih stvari. Sad je teško reći kako sam dospio u paleontologiju. Jednostavno sam i nju ušao – služio sam se knjigama, enciklopedijama, vidio sam što je paleontologija i odlučio se za nju. Vidio sam da je to posao istraživača, da je to izazov prema spoznaji novih činjenica, da su to možda i neka putovanja koja vode prema terenskome radu, prema boravku u prirodi, prema boravku u drugim institucijama, sve me to privuklo i dosta toga sam kasnije i ostvario. Kad sam se zaposlio, moje prvo radno mjesto bilo je mjesto asistenta u Istraživačkom centru Akademije, zapravo u Zavodu za paleontologiju i geologiju kvartara. Tu sam zapravo dublje ušao u paleontologiju i nikad ne želim što se to dogodilo. Mislim da sam tu našao sebe. Svoj posao ne doživljavam kao opterećenje, doživljavam ga kao svoj interes u životu i komponentu svog života.

J. D.: Vaše je prvo radno mjesto, kažete, bilo u Akademiji. Koliko ste ondje ostali?

sl. 5. Jakov Radovčić i američki paleoantropolog Fred Smith. Snimljeno u dvorištu Muzeja u Zagrebu 1988. godine.

J. R.: Deset godina. U međuvremenu sam dobio stipendiju i na dvije-tri godine otišao u Ameriku, na poslijediplomski studij. Moram priznati da mi je to promijenilo svjetonazore.

Ne samo nova, američka kultura nego i sustav obrazovanja i td. A i odnos prema predmetu, prema struci, prema kontekstu onoga što izučavamo i istražujemo. Ondje sam uspio magistrirati u razmjerno kratkom roku, za dvije godine, ali ostao sam tijesno povezan sa svojom obitelji i roditeljima. U međuvremenu sam se oženio, dakle, sve je bilo nekako redovito. Nakon što sam se s 26 godina oženio, vratili smo se u Zagreb, u kojemu sam se sudario s poimanjem onoga što meni tada više nije bilo normalno. S mojih novih polazišta postalo mi je jasno kako ovdje ima mnogo administracije i birokracije, kako nema slobode kao u Americi, kako se stvari rade rutinski, fabriciraju se znanstveni radovi, kako znanost nije onakva kakvom sam je spoznao u Americi. No, zapravo sam čekao prvo slobodno radno mjesto da bih našao sebe u paleontologiji. To je bio muzej: Geološko-paleontološki muzej. Kad je bivši ravnatelj, profesor Ivan Crnolatac, odlazio u mirovinu, oslobodilo se jedno radno mjesto, na mjesto ravnatelja došao je mr. Krešimir Sakač, dotadašnji muzejski savjetnik, a ja sam došao na njegovo mjesto kustosa. To je bila smjena generacija. Oni su već znali da želim doći u Muzej, da sam specijaliziran za paleontologiju i znali su da dobivaju stručnjaka. Ovamo su stalno dolazili stranci, sto godina dolazili su ljudi iz svjetskih institucija. S obzirom na moje poznavanje engleskog jezika i moje dotadašnje kvalifikacije, željeli su me imati u Muzeju. Ja sam sretan došao na to upražnjeno radno mjesto nakon dvije-tri godine čekanja. Pokojni Marijan Matković mi je tada rekao: "Našli ste muzejsku hladovinu."

Ali ja muzej nisam nikad doživljavao kao hladovinu, znao sam da je muzej važna kulturološka institucija koja ima svoje mjesto u društvu jer sam dio svog školovanja u Americi zbog prirode svoga posla proveo u muzejima. Paleontološka građa i predmeti bili su muzejima, tako da sam ja dosta toga vidio radeći, primjerice, u *Field muzeju* u Chicagu. Predmet moga magisterija bile su fosilne ribe, pa sam radio u muzejima Sveučilišta u Kansasu, zatim u Američkom prirodoslovnom muzeju u New Yorku – a to su sve velike institucije s današnjeg polazišta, čak i s američkog polazišta o instituciji. Ja sam, zapravo, vidio što su te institucije, što su istraživački centri, vidio da imaju i te kako razvijenu edukativnu djelatnost, vrlo značajnu i vrijednu kuturološku djelatnost, da postoje prijatelji muzeja te da je on živo tkivo, živa institucija. I da u Zagrebu postoji fama o učmalosti muzeja. To sam pokušao razbiti kad sam došao u Muzej 1980-ih godina. Geološko-paleontološki muzej djelovao je putem izložbi i projekata koje sam inicirao i mogao obraditi u to vrijeme. Recimo, počeo sam na neki način djelovati šire, u širem kontekstu. Nisam bio samo usko specijalizirani geolog, paleontolog, obuhvatio sam širi kulturološki segment. Mislim da sam se tu dokazao, mislim da to ljudi oko mene znaju i prepoznaju.

J. D.: Prvi put smo razgovarali kad sam ja od vas zatražila jedan tekst za časopis *Informatica Museologica* o novome Muzeju evolucije i nalazištu pračovjeka "Hušnjakovo". Tada ste se odazvali i poslali tekst. Koliki je zapravo bio vaš angažman u tom dijelu, što mislite, kolike su vaše zasluge? Što ste uopće ondje postigli?

J. R.: U Krapinu sam prvi put došao 1969. godine kao apsolvent. Kad sam upisao smjer paleontologije, kao i svaki student koji je nešto čitao i čuo i koji je, uostalom, odgojen u tradicijskome katoličkom duhu (išao sam na vjeronauk) zapravo sam se htio baviti počecima života, istraživanjem života kakav je nekada bio i time kako je život započeo. U tom razdoblju života, pogotovo u Americi, dok sam slušao evoluciju kao jedan od predmeta, evolucijsku teoriju, kako bih mogao interpretirati neke stvari i ostvariti neke normalne okvire znanstvenih paradigmi itd. – razraditi sistematiziranje, sistematizirati kauzalitete, polje efomena u prirodi – na neki sam način naginjao tome što ljude najviše zanima, tj. kako smo dospjeli na kuglu zemaljsku i kako smo se pojavili kao ljudi u današnjem habitusu moderne morfologije i kulture, onoga što je daleko iznad životinjskog svijeta, iznad svih živih bića. Imao sam sreću što sam došao raditi u Akademiju, koja je to istraživala na hrvatskom terenu, pa sam već kao asistent dospio u Krapinu, gdje se u to doba, 1960-ih godina, rodila ideja o novome muzeju. Djelomice sam i ja bio sudionikom tih nastojanja koja je vodio prof. Mirko Malez i ljudi iz Krapine. Čuo sam mnogo tih priča i znam ljude koji su željeli prikazati Krapinu kao poznati svjetski lokalitet. Međutim, ja sam kroz struku shvatio da to jest svjetski lokalitet, ali da nije prezentiran na način na koji se takvi svjetski lokaliteti prezentiraju. I u tome sam vidio raskorak između onoga što mi radimo, što čak i ja radim kao mali nemoćni asistent koji mora slušati starijega, i onoga što bi zapravo trebalo raditi. Zato mi se taj posao nije dopao. I onda kad su mi nudili posao (npr. akademkinja Vanda Kochansky-Devidé uporno me nagovarala), da kao mladi čovjek s puno energije radim na projektu uređenja krapinskog muzeja u tom muzeju, ali odgovarao sam im: “Ne mogu, jer u tome nisu jasni imovinsko-pravni odnosi, tj. ne zna se tko je za što nadležan”. Zna, u lokalnim situacijama stvari su takve, to sam maloprije spomenuo – netko hoće ovo, netko hoće ono. Moram priznati da je prof. Malez bio dobar znanstvenik, ali nije bio dobar muzealac. Ja sam se, eto, u to vrijeme našao u Geološko-paleontološkome muzeju. Sad ne mogu baš sve točno smjestiti u godine i okvire, ali bih o tome kako se radio muzej u Krapini mogao jednom napisati roman. Možda i hoću! Kad je prof. Malez, 1990. godine, nenadano umro, a umro je mlad, ta je obveza, prezentacije novoga muzeja u novoj hrvatskoj državi, praktički ostala na meni. Zvali su me ljudi iz Krapine i pitali hoću li se prihvatiti izrade novog koncepta njihovog muzeja. Normalno da se znalo kako je muzej zamišljen i kako je realiziran, ali ja sam znao da stvari moramo apsolutno okrenuti, tj. opet krenuti od samog početka. Dakle, sve što je bilo dotad napravljeno, nije bilo ništa, u tim okvirima i gabaritima nije se moglo ništa napraviti dostojno značenja tog lokaliteta. Imao sam potporu ljudi kojima sam to rastumačio. Vrlo sam brzo napisao taj novi koncept muzeja i ponudio ga kao elaborat krapinskim vlastima. Prisjetio sam se da me ministar kulture Božo Biškupić odmah pozvao i rekao: “Čujem da radiš novi muzej u Krapini, znaš li ti da mi nemamo novaca za takav projekt,” itd. Ja sam, normalno, znao: ako se već radi, mora se raditi beskompromisno, prema svjetskim muzejskim standardima! Krapina je postala vrata u Hrvatsku i tema “pračovjeka” je duboko u ljudima – pitanja što su, tko su, tko su im bili preci...

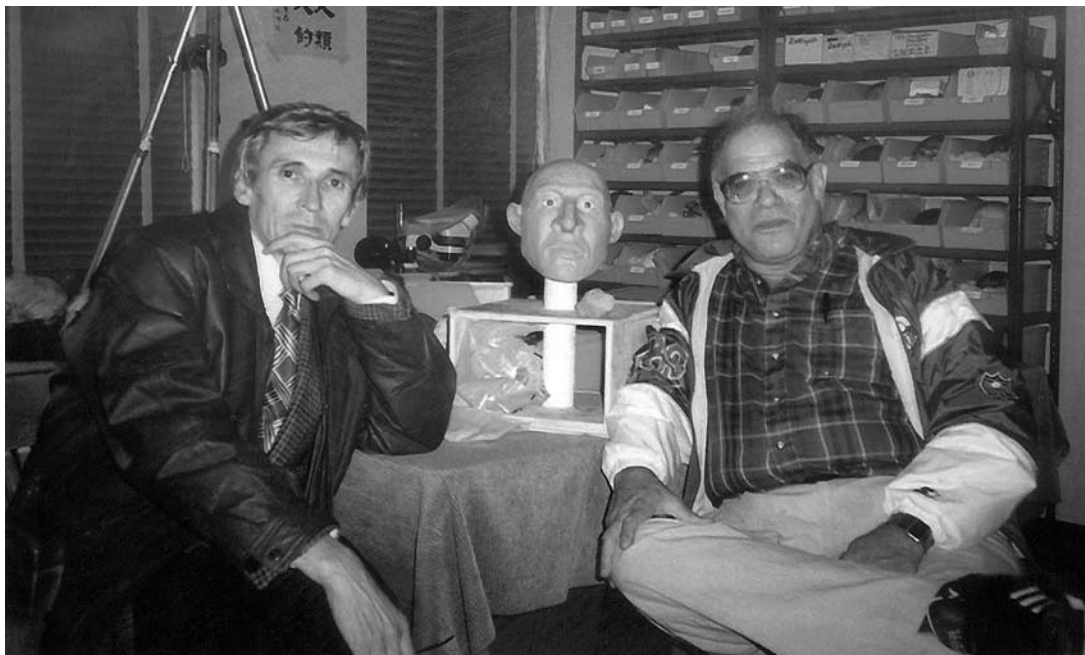
J. D.: Rekli ste da ste iz katoličke obitelji, pretpostavljam da ste religiozni. Kako kao znanstvenik odvajate taj dio – evoluciju i Darwinovu teoriju od biblijske teorije, kako ih spajate?

J. R.: Pa, pokušat ću vam to ukratko objasniti, iako bih o tome mogao govoriti daniima. Sudjelovao sam s prof. Adalbertom Rebićem, profesorom teologije koji predaje Stari zavjet i Bibliju teolozima, tj. budućim svećenicima, u televizijskim emisijama i razgovarali smo o tome što ljudi obično naziru kao mogući konflikt između onoga što govori znanost i onoga što govori religija, što govori vjera. Tu konflikta uopće nema. Ako vi razumijete i znate što govore i tvrde jedni – ono što je u osnovi vjere, religioznosti – i jednako tako razumijete osnove znanstvenog procesa, ljudske znatiželje koju nam je Bog dao, tada nema nikakvog sukoba. Smatram da su i jedno i drugo rezultati ljudskog promišljanja, dvije sfere našeg vjerovanja i dvije sfere našeg humaniteta. U tome apsolutno nema nikakvog konflikta. I današnja suvremena teologija i crkveni nauk apsolutno priznaju evolucionizam kao znanstveni pristup tumačenju svijeta.

Međutim, Biblija se može iščitavati na različite načine, doslovno se shvaćati itd. Dovoljno sam školovan i jasno mi je da ne možemo objasniti stvaranje svijeta u šest dana. Onodobni antički ili biblijski naraštaji koji su stvarali Bibliju tumačili su ondašnja iskustva, tj. iskustva promatrana tisućama godina prije naših vremena. Dakle, Stari zavjet odnosno knjiga stvaranja ili geneze zapravo je posljedica spoznaja koje su davni ljudi iščitali u prirodi. Znamo, recimo, da kao preduvjet za život morate imati vodu, i kopno, svjetlost i tamu. Dakle: *I bi dan, i bi noć...* To nije ništa drugo nego posljedica kozmičke evolucije. I voda, i atmosfera, i litosfera, postoje kao elementi koji čine osnovu kemijske evolucije, kemijskog sklopa, recimo, u prirodi...

J. D.: U početku, u redu. A kasnije? A pračovjek?

J. R.: Ista stvar. Mi ne možemo ignorirati fosilne dokaze koji govore o evoluciji čovjeka ni činjenicu da je život nekoć bio jednostavniji, pa postao završeniji. Čovjek je stvorio povijest. To je poznato, to je religija. Međutim, ja stvarno vjerujem da postoji Apsolutno, što neki zovu *misterij misterija*, neki ljudi to zovu Bogom. Mislim da je religija u svakom življenju, u životu vrlo važna. Smatram da su religiozni ljudi tolerantniji, da su...

sl. 6. Jakov Radovčić i američki paleoantropolog Milford Wolpoff. Snimljeno u laboratoriju Sveučilišta Michigan 2000. godine.

sl. 7. Krapina 1899.-1999. Jakov Radovčić govori na znanstvenom skupu posvećenom stotoj obljetnici otkrića u Krapini. Snimljeno u Zagrebu 1999. godine.

J. D.: Obzirniji?

J. R.: Da, mnogo obzirniji. Rekao bih ovako: ako je humanizacija ljudskog roda od pamtivijeka do danas ustvrdila, a ljudi na neki način tijekom procesa kulturnog razvoja iskusili da je religija i te kako potrebna ljudskom stvoru, onda ja to prihvaćam, i to je dobro. Ako smo mi to naučili, ne možemo to kroz generaciju ili dvije izmijeniti. Smatram kako je vjerovanje da postoji nešto što je izvan *nature* ili izvan materije, da postoji duh, duboko u nama i da je to dobro.

J. D.: Kad sada razmišljate o svom radu u ovome muzeju... znam da ste poznati po tome da ste imali konflikata, da ste imali sporenja. Kako vidite svoj budući rad u ovoj zbirci ili na krapinskom lokalitetu, kako ga vidite sada, a kako u budućnosti? Imate li nekoga koga već pripremate, odgajate, prenosite mu iskustva i znanje?

J. R.: S muzeološkoga odnosno muzeografskoga gledišta, ja sam osoba s mnogo iskustva, sve što sam radio i vodio tu i u krapinskome muzeju bila je moja struka. Radio sam i upućivao druge, ali katkad ostanem razočaran kad se kroz programe izložbi ne ulazi malo dublje u kontekst Prirodoslovnog muzeja: što bi taj muzej zapravo trebao biti, što bi morao biti? Mi bismo sad, recimo, trebali raditi miocenske fosile. No, po nadležnima ne bi trebali raditi miocen jer smo specijalisti za pripremu nekih površnih izložbi – netko osam puta netko samo jedanput... Ja sam pripremao i neke ljude i na Filozofskom fakultetu. Kad sam vidio da netko treba pristupiti paleolitičkom lokalitetu – dakle, biti istraživač koji iskopava važnu građu, upozoravao sam otpočetka da mora naučiti kopati, iskopavati, a da usto mora znati dokumentirati, bilježiti građu.

Na Fakultetu je Ivor Karavanić... sad je već profesor. On je, recimo, stručnjak kojega sam ja djelomice školovao. Postoji nekoliko ljudi u Americi koji su već na poslijediplomskom studiju itd. Mislim da sam ja svojim djelovanjem tijekom 20-30 godina stvorio krug ljudi koji definira, barem u Zagrebu, naše djelovanje, uz potrebu drugih specijalizacija i daljnjeg školovanja određenih stručnjaka.

U krapinskome muzeju vidim da je to što radim tek prva faza – postav odnosno prezentacija. Jer to ljudi ondje očekuju. Međutim, mi tražimo i sljedeću fazu – druge manifestacijske sadržaje muzeja vezane za takav lokalitet – organizaciju simpozija, tribina itd. Vidljivi dio muzejske ekspozicije je samo vrh sante leda. Ekspozicija je na površini, a rekao bih da ispod toga treba uspostaviti usku suradnju sa HPM-a kao institucijom, matičnom institucijom u kojoj se čuva taj krapinski pračovjek. Protiv toga sam da ove kosti idu u Krapinu jer ovo su studijske zbirke i njih zbog mnoštvo razloga uvijek moramo ovakvima ostaviti. Ne možemo povlačiti stvari iz stalnog postava HPM-a, ni kosti ni druge predmete. Koncept muzeja u Krapini ponajprije je paleontološka izložba, izložba o svijetu neandertalaca i znanosti o pračovjeku. Međutim, bogatstvo sadržaja i kontekst unutar kojega se taj sadržaj izlaže bit će nešto što će u posjetitelju izazivati daljnju znatiželju, pa će čak možda početi studirati, željet će više saznati ili će kupiti novu knjigu. U ovoj, našoj, zbirci riječ je o sasvim drugoj razini rada. HPM je znanstvena institucija, i tu je znanstveni fond koji je sam po sebi neatraktivan. Ako vi iza toga nemate izlagački kontekst, ako nemate priču, on je besmislen, on je praktički mrtav. On nije estetika, nije lijep doživljaj, on je zapravo dojam što ga dobro opisuju one vaše riječi: "Ušla sam u jedan prostor od kojega sam malo zazirala." Ako taj predmet nije izložen pod adekvatnim svjetlom, uz

adekvatno tumačenje, tada zapravo nema razloga da se te kosti izlažu. One su, vidite, ovdje u sefu. I trebaju biti u sefu! No dostupne su svjetskim stručnjacima za komparaciju, za usporedbu. Desetak mjeseci u godini naš muzej ima goste koji radi studija dolaze u Zagreb. Uvijek im pokažem i protumačim građu jer je interes mnogo veći od mogućnosti Muzeja. Znaite, nigdje u svijetu u muzej ne možete doći kao k meni, ravno s ulice, i nešto pitati. Katkad, primjerice, kad netko dođe iz Finske vidjeti krapinskog neandertalca, ja mu sve pokažem. Nigdje se drugdje ne pokazuju originali već tehnološki savršene replike fosila. One će biti u Krapini, ali i još puno toga... Bit će mi lijepo upućivati posjetitelje u Krapinu!

Prije dvadesetak godina sam pokazivao i tumačio originalne ostatke krapinskog pračovjeka jednom profesoru iz Švicarske, anatomu, tu, u ovim tu vitrinama, za koje je još Stjepan Radić Dragutinu Gorjanoviću-Krambergeru dao novac da se naprave. Na kraju me bojazno pitao: "Molio bih vas lijepo, ako mi sad možete pokazati originale" Nije mogao vjerovati da mi originale možemo imati u stalnome postavu! A što danas, u vrijeme luđaka, terorizma i suludih ponašanja? Tu su u sefovima zbog naravi građe, zbog stotine razloga. Postoje vrlo jaki stručni i znanstveni razlozi zašto se takva građa čuva na taj način i zašto se ona ne izlaže. Nigdje u svijetu originali takvog muzejskog fundusa nisu vani, drže se u sefu. Međutim, imate fantastičnu izložbu koja govori o evoluciji čovjeka. Ja ne bježim od svoje dužnosti da u ovome našem muzeju – u onome krapinskom, nažalost, nema dovoljno prostora – postavim izložbu s temom *Evolucija ljudskog roda*, koja bi kao tematski blok pripadala Hrvatskome prirodoslovnom muzeju kao nacionalnome muzeju. Ona bi trebala obuhvatiti sve lokalitete, imati sadržajno bogatstvo materijala i biti zastupljena kao tema ekspozicije velikog muzeja.

J. D.: Kad ste već spomenuli izložbu, molim vas, kažite koja vam je izložba najbolja, najvrjednija?

J. R.: Ono što je odjeknulo u javnosti bila je izložba *Krapinski pračovjek*, koju sam radio 1987. Bila je bitan pomak u izlagačkoj politici našeg muzeja, a imala je inovativni pristup čak i u likovnom izričaju Željka Kovačića, koji je sa mnom radio tu izložbu. Malo ljudi zna da je to prva njegova muzejska izložba. Sad je on priznati stručnjak za, radi mnoge izložbe i različite projekte. Ali zapravo sam ga ja prvi "otkrio", upravo tim muzejskim projektom. To je onaj plakat ondje.

Godine 1987., kad se od mene tražilo da napravim izložbu o krapinskom pračovjeku, smislio sam koncept prema kojemu smo izložili kosti koje su zapravo neugledne, na kojima se i nema što pokazati, ali uz zanimljivu priču i slojevito izlaganje te zamršene teme, mislim da sam uspio. Ta je izložba odjeknula kao moj uspješan projekt. Ponovio sam je i 1988.

Jako mi se dopala i izložba koju smo radili s kolegicom Dubravkom Balen Letunić iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, *Počeci Europe*, 1992. god. u Eissenstadtu. Mislim da je taj koncept bio vrlo dobro razrađen, iako možda ne dokraja. Radio sam i likovne izložbe, ali uvijek s temom prapovijesti, uvijek unutar nekakvih arhitektonskih blokova likovne izložbe.

Suradivao sam s Tomislavom Hruškovcem u postavljanju jedne njegove izložbe u Modernoj galeriji. Radio sam i mnogo izložbi o temi evolucije ljudskog roda, i te su izložbe bile prezentirane u Skopju, Beogradu itd.

J. D.: Jeste li imali neku međunarodnu izložbu ?

J. R.: Govoreći o toj fazi mog života i iskustva, dosta sam radio na izložbi za Bonn koja je postavljena nedavno, prošle godine: *Neandertalci – 100 godina od otkrića pračovjeka*. Mogu reći da sam im u konceptu pomogao savjetom. Formalno moja kataloška jedinica i jedan moj tekst o krapinskom pračovjeku bio je u segmentu te izložbe. Imao sam dosta međunarodnih izložaba jednu u Ljubljani, nekoliko njih u Austriji, bilo je mnogo tih izložbi.

J. D.: Što ste nedavno radili u Americi? Kad sam vas tražila, rekli su mi da ste na putu u Americi.

J. R.: Bio sam u Philadelphiji, na godišnjem sastanku paleoantropologa. Priroda mog posla na neki mi način omogućuje da budem sasvim dobro pozicioniran u svijetu paleoantropologije, tj. znanosti koja se bavi istraživanjem fosilnog čovjeka. Svi se mi međusobno vrlo dobro poznajemo – ima nas oko 200 u svijetu, od Kine do Kalifornije (smijeh), i kako ja kažem, napravimo puni krug oko kugle zemaljske. A danas, uz pomoć suvremene tehnologije, možemo i te kako upotpuniti naša znanja o krapinskom pračovjeku. Posljednjih godina surađujem sa stručnjacima zapadnih zemalja, ali primjenjujući tehnologiju koju sad imam ovdje u Zagrebu, kompjutorsku tomografiju, digitalizacijom fundusa otkrivamo neke nove činjenice na kostima krapinskog pračovjeka. Recimo, vama za informaciju, otkrivamo tragove simboličkog ponašanja. Nekad se mislilo da su svi bili kanibali – kosti su smrskane, zdrobljene. Danas uz pomoć tog sustava i detaljne opservacije vidimo, zapravo otkrivamo, niz novih znanstvenih činjenica.

Sada sam u Americi održao dva referata o novim spoznajama ponašanja krapinskih praljudi. U Philadelphiji je bio godišnji sastanak naših asocijacija: član sam Paleoantropološkog društva i član Asocijacije američkih fizičkih

antropologa. To su sastanci na kojima svi svjetski stručnjaci referatima, posterima i raspravama, a najviše u razgovorima, određuju stanje struke i dogovore što bi struka trebala raditi sljedećih 5-6 godina. Naš je fundus svjetski i te kako je važan i relevantan; ne samo ovaj s krapinskoga područja, nego i onaj iz Vindije, važan u kontekstu uopće europskoga, a pogotovu srednjeeuropskog područja.

Suradujem i s bečkim muzejom, radimo zajedničke projekte, npr. o povijesti znanosti paleoantropologije itd. Teme su mnogobrojne i dobro je imati mogućnost da se tamo dođe, da se sve to vidi, da čovjek napuni baterije za sljedeće 2-3 godine.

J. D.: S obzirom na svoje iskustvo, vjerojatno možete reći što je najvažnije u muzejskom poslu, bez obzira na to koje prirode muzej bio. Što je to? Digitalizacija, dokumentacija, rad na terenu, izložbena djelatnost, odnos s publikom? Što biste rekli mladom kustosu kad dođe u muzej – što mu je prvo i najvažnije?

J. R.: To je krug u kojemu je bitan svaki segment. Mislim da je najvažnija knjiga, kustosova svijest o tome da s diplomom arheologa ili antropologa nije pokupio sva znanja svijeta nego da je to tek početak, pogotovo ako dođe u muzej, u instituciju koja otvara mnoge mogućnosti djelovanja na kulturnom području, na različitim segmentima muzejskog posla. Muzejski je posao vrlo složen, postoje faze od izrade dokumentacije do ekspozicije. Sve je važno. Ovisi o razini, znate – jedno je faza otkrića, drugo je faza utvrđivanja kauzalnosti – iz toga treba pokazivati kauzalnost, međusobni odnos među pojavama i tumačenja pojava itd. Da biste nešto izložili, trebate to sistematizirati. Znanje možete izlagati samo ako je sistematizirano i tada ga, ako želite, možete staviti u kronološki okvir. Za to je potrebno iskustvo. Za to je nužan jedan širi kontekst. Ponajprije morate biti široko obrazovani, morate biti intelektualac, ali morate biti i dobar znanstvenik i dobar kulturni djelatnik. Ništa ne bih izdvojio kao posebno važno. Mislim da tek kad sa svih strana ocijenite važnost muzejskog posla, možete učiniti neki važan odmak, pomak ili što drugo.

J. D.: Kako vi kao znanstvenik gledate na prezentiranje? Vas, primjerice, trenutačno zanima ono što radite, a publiku zanima vaš već završeni posao – gotov, serviran s pričom. Postoji li neka faza u kojoj vas to opterećuje? Gnjava li vas to? Ne biste li se voljeli svega toga riješiti i na miru raditi svoj posao ili povremeno želite s njim izaći u javnost?

J. R.: S obzirom na vlastito životno iskustvo, imam želju da izađem s tim u javnost jer mislim da moram to prenijeti sljedećem naraštaju ili putem medija pisma – knjige, ili putem medija izložbe, izlaganjem itd. Evo, sad smo radili detaljni scenarij za izvedbeni projekt krapinskog muzeja. Nisam imao nikakvu zadržku od ulaska u neke teme, ali sam duboko razmišljao kako ću ih prikazati, primjerice, baki koja će doći sa svojim unukom koji na televiziji gleda National Geographic: on temu mora spoznati, tj. ja mu moram na prihvatljivi način rastumačiti DNK, nasljedne osobine žive materije, logiku živoga u krapinskome muzeju. To je vizualizacija, tj. opredmećivanje zamršene teme. I mislim da sam s arhitektom Kovačićem izveo dobru priču. Recimo da će ljudi imati doživljaj teme, da će imati doživljaj građe, predmeta, važnosti predmeta u određenom kontekstu itd., i da će to buditi njihovu znatiželju. Upravo to buđenje znatiželje, to je meni išlo super, još sam kao novinar na fakultetu uspijeva u tome. Najvažnija je ljudska znatiželja, znate, ona pokreće, ona je motiv. I za mene je motiv. Za mene je već sad izazov, a na kraju i izuzetan kreativni čin, sudjelovanje u stvaranju izložbe od početka do kraja, i promišljam tu izložbu, i živim za nju. Pritom mi ne treba nikakvo osamsatno radno vrijeme. Znate, kad dođem kući, ja to sanjam – zbog toga ne mogu spavati! Dakle, ja sam izazvan tom temom, s tim da nastojim da to bude visoka razina. Znam da ne želim biti rutiner! Najlakše je biti rutiner u znanosti i kulturi i “štancati” stvari. Ne želim fabricirati stvari. Mislim da nisam na tome mjestu zato da bi cijelo moje iskustvo poslužilo nekakvoj rutini. Moram sa svojim kvalifikacijama nešto stvarati.

J. D.: Sad radite s arhitektom Kovačićem, kako se vas dvojica slažete? Jeste li “kompatibilni”? Imate li slična stajališta? On je ipak druge struke, a vi ste...

J. R.: Ja njega već dosta dugo znam. To je čovjek koji ima nevjerojatan senzibilitet. On je izuzetno maštovit arhitekt i spreman je prihvatiti taj *interplay*, igru među nama, i razvijati je. Primjerice, kad smo obilazili europske muzeje, a dosta smo ih obišli – postupili smo tako ne zato da bismo nekoga kopirali, ne želimo nikoga kopirati, već zato što želimo napraviti nešto bolje od drugih. Mislim da će naš krapinski muzej apsolutno biti originalan i kreativan čin i s njegove i s moje strane. Već smo dobili nekakva priznanja, barem na tim našim stručnim sastancima, susretima u Europi. Mi se, dakle, međusobno vrlo dobro dopunjujemo. U nečemu smo i komplementarni. Recimo, kad on mene pita: “Možemo li to učiniti drukčije?” – njegovo pitanje zapravo znači: to nije dobro jer ja to ne mogu čitati, pa neće moći ni publika. Onda se ja nastojim potruditi da pogledam s druge strane, okrenem taj predmet, pa ćemo vidjeti hoće li taj predmet ići u postav ili će to biti nešto drugo. Ili ćemo predmet staviti u neki drugi kontekst. Uvijek nam je stvarno važan onaj drugi. Važno je puno razgovora, važno je poznavati literaturu i materiju. Tvrdim da arheološku temu, arheološku izložbu ne može napraviti netko tko nije dovoljno dobar arheolog. Tako ni prirodoslovnu temu ne može napraviti netko tko nije prirodoslovac, tko ne poznaje kontekst prirodoslovlja. Ne mogu ja napraviti izložbu u Krapini a da ne znam svoju struku, da nisam upoznat s najnovijim otkrićima, s polazištima

sl. 8. Jakov Radovčić s Ianom Tattersallom, voditeljem Antropološkog odjela Američkog prirodoslovnog muzeja u New Yorku, Rachel Caspari sa Sveučilišta Northern Michigan i Yoel Rakom, paleoantropologom iz Izraela, na nalazištu pračovjeka u Krapini; Snimak iz 2002. godine.

struke, s kontekstom otkrića, čak i s njihovom primjenom. Imam kritički odnos prema literaturi, prema spoznajama drugih ljudi, prema dogmama drugih. Recimo, danas se nimalo ne ustručavam reći da nekog autora ne shvaćam ozbiljno. Imam toliko znanja i iskustva da to mogu reći.

J. D.: Pratite li literaturu? Nabavlja li vaš muzej svu literaturu koja vam treba?

J. R.: Pratim, apsolutno moram pratiti literaturu. Muzej malo toga nabavlja. Muzej ne nabavlja gotovo ništa. Ali ja sam u situaciji da me dosta ljudi pozna i znaju moj interese, pa dobivam literaturu. Jasno, ona ostaje u ovome muzeju.

J. D.: Ima li kakve razmjene?

J. R.: Ima službenih razmjena, ali vrlo malo, to je vrlo mali segment stjecanja novih spoznaja. Sad sam nedavno bio pozvan na izložbu u New York, na otvorenje izložbe slične tematike u American Museumu u New Yorku, što je projekt koji vrijedi milijune dolara. Kustos izložbe me vodio i tumačio što su bile njegove pogreške, kakvi su bili njegovi konflikti s onima koji su postavljali izložbu i s muzejskim odjelom koji je sudjelovao u izložbi itd. Uvijek je potreban kritički odnos prema ljudima koji ne razumiju, koji ne čitaju neke stvari, a pitaju zašto smo određeni predmet stavili u taj kontekst. A stavio sam ga zato što znam da treba biti tako. Autor mora biti autor! Mora potpisati ono što napravi. Protiv toga sam da u nečemu bude deset autora. Netko mora smisliti i imati vlastiti koncept, viziju! Vi možete imati suradnike. Ne bježim od suradnika, dapače, moram imati brojne suradnike da bi projekt mogao biti raznovrsniji, razvedeniji, doveden do savršenstva. Ali autor mora imati film u glavi i točno znati što želi napraviti temom koju izlaže.

J. D.: Kad se održava neka zanimljiva izložba u inozemstvu, kako odete na nju? Imaju li vaši u Muzeju razumijevanja, daju li vam financijsku potporu?

J. R.: Katkad se apliciram. Moram priznati da sam dosta putovao, često stvarno na štetu svoje obitelji. Baš sad kad smo predali projekt krapinskog muzeja, čuo sam neke zločeste komentare o tome kako sam dobio veliki honorar za realizaciju toga muzeja. Nitko ne zna da sam ja velik dio svojih honorara zapravo potrošio za putovanja, da vidim što se u muzeju događa, da kupim literaturu, da kupim kataloge. Dakle, imao sam neizmjerne materijalne troškove. Prošle je godine bilo nekoliko takvih izložbi. Uskoro ću ići u Njemačku po kosti koje sam vam spominjao. Taj ću boravak iskoristiti da, usput, laserskom tehnologijom skeniramo tri kosti u Senckenberg muzeju. Moji su kontakti sa svijetom dobri. Već sam na toj razini da su mi svuda otvorena vrata, da mogu svuda lako doći, da mogu nastupiti, da me ljudi znaju. Dakle, ja uopće ne patim od kompleksa zato što ovdje živim, što potječem iz male sredine, što sam iz Zagreba, pa da kucam na neka vrata skrušeno i skromno. Mene stručnjaci u svijetu

sl. 9. Budućnost ili prošlost; ulazak ili izlazak iz špilje; Jakov Radovčić na ulazu u špilju Vindija. Snimljeno 2004.

poznaju, imam solidan kredibilitet kao i oni, i naša je suradnja vrlo bogata i plodna. Mislim da sam i ja pridonio uspjehu projekta "The Neanderthal Tools (TNT)", koji je posljednjih godina financirala Europska unija, a koštao je oko 3 milijuna eura. U njemu su surađivale četiri institucije - muzeji iz Francuske, iz Belgije (Bruxelles), Njemačke (Neandertal Museum) te programeri iz Beča i Berlina. Projekt je organiziran kao jedan od najuspješnijih kad je riječ o digitalizaciji fundusa. To bi moglo biti zanimljivo i vama iz MDC-a, npr. kompletna bibliografija o krapinskom pračovjeku. Digitalizirani su podaci o ljudima koji su 100 godina radili na krapinskoj zbirci – svi su ondje, ondje su i njihove slike. Tu sam svu građu ja prikupio. Ako ne osobno, onda sam nekoga nagovorio ili mu to zadao kao projekt, pojavio sam se kao urednik itd. To je mnoštvo podataka. Možda se katkad i malo rasplinjujem u svojim nastojanjima jer želim sve napraviti. U posljednje vrijeme čak malo gubim volju za rad (smijeh), ali dobro, o tom, potom...

J. D.: Što biste voljeli učiniti, a bojite se da nećete stići, ili da za to neće biti sredstava? Postoji li neka vaša želja, nešto što biste još htjeli ostvariti?

J. R.: Već odavno, otkad sam došao u ovaj muzej, zapravo želim da se napravi novi prirodoslovni muzej. I čini mi se da ću otići u mirovinu a to neću doživjeti. Recimo, da se u Zagrebu počne graditi jedna građevina, ne samo građevina u doslovnom smislu riječi nego institucija – Hrvatski prirodoslovni muzej. Žao mi je što to nije već ostvareno. Netko će reći: sami ste krivi, niste se mogli složiti. Mislim da smo imali jasan koncept, šteta što je danas u Muzeju nastao partikularizam interesa i prevladavaju želje svakoga kustosa. Baš su kao rakova djeca, ljepše im je biti u svojoj maloj rupici, u nekom *podmorju* vlastitih razmišljanja nego se stvarno boriti za zajednički cilj. Mislim da bi takav cilj zajedništva trebao biti prenesen kao svojevrсна energija i djelovati prema političarima, prema Gradu, prema intelektualcima. Dakle, da se donese odluka o stvaranju novoga HPM-a, kao što je sazrelo vrijeme da se napravi novi Muzej suvremene umjetnosti. Skidam kapu tom projektu i drago mi je da se realizira, ali mislim da bi trebalo realizirati i novi HPM. Nažalost, čini se da to nećemo ostvariti, iako sam imao mnogo energije.

J. D.: Gdje ste vi vidjeli taj/takav muzej?

J. R.: Gdje sam ga vidio? Pa vidio sam ga negdje... Svi veliki muzeji svijeta locirani su u središtu grada. Kad sam čuo kako govore da naš muzej ide u Zoološki vrt, rekao sam: vi nećete sa svojim djetetom ili sa svojim unucima doći u taj muzej. Previše je sadržaja da biste mogli nedjeljom ili u subotnjoj šetnji obići i muzej i zoološki vrt. Ili jedno, ili drugo. Svi kažu da Muzej, zbog statusa, ili zbog stupa (okosnice), muzejske vertikale, nužno mora biti u središtu grada! Ako je u Beču Kunsthistorische Museum u središtu grada i *vis a vis* njemu Naturhistorische Museum, a tako je i u Parizu i u Londonu – svi su muzeji u centru grada, gdje će on biti u Zagrebu? Ne bih imao ništa protiv da nasuprot Muzeju suvremene umjetnosti bude Muzej prirodoslovlja.

J. D.: Na onoj drugoj strani?

J. R.: Da! Ne bih mao ništa protiv da bude na tom raskrižju zagrebačkih glavnih pravaca sa sjevera, juga, istoka i zapada.

J. D.: Čak mislim da je ondje jedna zelena površina...

J. R.: Ma, ima tu dosta toga. I u gradu ima dovoljno prostora. Prostora ima i uz Tehnički muzej. Mogu govoriti na temelju iskustva starijih ljudi. Vi ste novi u Zagrebu, ali ja poznajem generaciju muzealaca iz 1960-ih. Primjerice, pokojni Boris Kelemen ili Božo Beck govorili su o prioritetu izgradnje HPM-a, a obojica su bili povjesničari umjetnosti. Dakle, postojala je zdrava klima među muzealcima, pa je i HPM trebao biti prioritet. Meni je žao što se ta klima i njihovo pozitivno nastojanje rasplinulo. A sami smo si mi prirodoslovci krivi za to...

J. D.: Jeste li mnogo objavljivali u inozemnim časopisima?

J. R.: Pa, dosta sam objavljivao. Vidjet ćete iz moje bibliografije koliko sam objavljivao. Ja sam zapravo znanstvenik, i to su većinom znanstveni radovi. Jasno, kad smo imali izložbe, objavljivao sam kataloge i članke o tim izložbama. Većinom sam objavljivao u inozemstvu, a u posljednje sam vrijeme posebno mnogo objavljivao u američkoj literaturi. No to su primarno znanstvene publikacije. Ali sad nastojim što više objavljivati ovdje, tako da izdavačka djelatnost ove kuće popratni važnost fundusa, da mi proizvodimo knjige. Evo, sad sam uredio Radiografski atlas zbirke, to je naše izdanje. Jer mislim da bi mi kao institucija morali svijetu pokazati takvu jednu fundamentalnu stvar. Ovu bibliografiju koju smo napravili David Frayer i ja (on je urednik, a ja sam suradnik, iako je ideja bila moja) Muzej je objavio zajedno s CD-om tako da se može pretraživati. To je objavio HPM.

Sad mi je evo tu, ovaj ću mjesec završiti uređivanje knjige *Zooarheologija krapinskoga paleontološkog lokaliteta*. Autor joj je Englez, profesor Sveučilišta u Cambridgeu, a izdavač smo mi – HPM. U posljednje vrijeme nastojim da ova kuća izdaje objavljenje knjige i publikacije i pritom se žestoko borim s ovim našim vjetrenjačama koje okreću one svoje zamašnjake (smijeh). Od Ministarstva smo dobili 10.000 ili 12.000 kn, što je zapravo smiješna svota jer knjiga košta, recimo, 60.000 – 70.000. A meni se, da vam pravo kažem, više ne da tumačiti da je topla voda – topla voda, a hladna voda – hladna voda. Jednostavno mislim da u tome postoji nerazmjer. Mislim da su krivi činovnici koji rade u ministarstvima. Jednostavno nema adekvatne organizacije suvislih muzejskih projekata, nego se novac dijeli prema nekakvom načelu egalitarizma ili jednakosti, što da kažem – dijeli se svima po malo. Pa se onda čovjek pita zašto se ne utvrde prioritete. Mislim, ja ne kažem da smo mi uvijek prioritet, da je ovo najznačajniji fondus, pa zato... Ja imam novca, ali to nikad dosad nisam zlorabio. Ali neke su stvari poznate, nekima treba dati prednost, a nekima ne. Ne možete jednoj instituciji dati više novca za pedagoški program nego za fundamentalnu djelatnost. Mislim da to nema smisla. A to naši činovnici veoma vole, pa tako i rade. Nemam više živaca voditi bitke, dosta sam ih vodio.

J. D.: Kad se planira završetak Muzeja evolucije i nalazište pračovjeka "Hušnjakovo", kad ćete napokon biti zadovoljni?

J. R.: Mi smo prošli tjedan službeno predali izvedbeni projekt (sve zajedno kasnilo je zbog niza razloga, to je duga priča). Vi znate da se taj muzej radi već 10-12 godina. Eto, mi smo predali izvedbeni projekt. I sad, na osnovi tog izvedbenog projekta ja sam investitoru, tj. ravnateljici Muzeja Hrvatskog zagorja Goranki Horjan rekao: "Evo, sad se nadam da bismo sljedeće zime mogli intenzivno raditi." Dakle, ja bih svaki dan trebao biti u Krapini i raditi na realizaciji izvedbenog projekta – od toga kamo će svjetiljka usmjeriti svjetlost i je li predmet dobro osvijetljen itd., iako projekt postoji i sve je njime predviđeno. Znate, iako se svi ti detalji dobro znaju, trebam biti prisutan pri realizaciji muzeja. Međutim, ona mi je rekla: "E, sad taj muzej ne može biti otvoren do kraja ove izborne godine jer neće biti prioritet." I sad stvarno ne znam što reći. A bio sam optimist.

Jeste li čuli za onih 17 skulptura što se rade u Parizu? Ugovori su potpisani. Ja sâm preko interneta valoriziram te skulpture u dvije dimenzije. Zapravo me čeka put u Pariz da bih vidio te skulpture trodimenzionalno, uživo. Tek nakon toga ide konačna, finalna realizacija, kad ja dajem zeleno svjetlo da je to kiparski korektno izvedeno. I, prema tome, prema ugovorenim obvezama između naših i francuskih institucija i niza suradnika na tom projektu – mislim da to može biti gotovo u jesen sljedeće godine, tj. 2008., prema mojemu i Kovačićevu predviđanju. S tim da je nužan aktivan svakodnevni angažman svakoga od nas. Ali hoće li to unatoč svemu biti tada s obzirom na to da je izborna godina? Pa vidjet ćemo hoće li to možda biti prioritet. E – to ne znam! To je već izvan naše kompetencije.

J. D.: To će biti kruna vašega životnog djela, zar ne? Smatrate li vi to svojim životnim djelom?

J. R.: Pa, to će sigurno biti moje životno djelo. Ja sam vrlo ponosan na taj uspjeh. Bio bih presretan, to sam radio dugo godina... Drugi jedan Hrvat, Stipe Gunjača, također je izgradio muzej na livadi. Mogu vam danas pokazati fotografije na kojima Kovačić i ja stojimo na toj livadi, nadobudno (ili bahato, kako bi neki rekli) i zamišljamo neki muzej. Sada kad dođemo u taj muzej, u to zdanje, naviru mi suze... jer sam to uspio ostvariti. Emocionalan sam čovjek, senzibilac. No bit će gotovo tek kad muzej otvorimo.

sl. 10. Jakov Radovčić za svojim radnim stolom u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju. U vitrinama koje je za potrebe HPM-a još neke davne godine nabavio Stjepan Radić, postavljeni su originalni lubanja Krapinskog pračovjeka (desno) i kopije lubanja s nalazišta iz raznih zemalja svijeta;

Još treba napisati i niz tekstova. Napisao sam dosta tekstova iz tog dijela muzejske prezentacije, napisao sam legende. Sljedeći mjesec moram pisati vodič, moram napisati i knjigu jer bih želio sve to zaključiti lijepom, bogato ilustriranom knjigom.

J. D.: I katalogom...

J. R.: Katalog je nešto drugo, on prati muzejsko izlaganje. Pišem i knjigu o tome kako je muzej nastao jer mogu reći da sam ja stvarao taj muzej. Ali mora se reći da ga je stvarala i jedna generacija stručnjaka koja je ovdje sa mnom radila na studiju zbirke, proučavala zbirku itd. Mnoge spoznaje do kojih smo došli ove i prošle godine sad su utkane u izložke muzeja. Među ostalim, ondje će biti pokazana i jedna osoba u komatoznom stanju, pre mortem, na samrti. Netko će pitati zašto. Zato što postoji znanstvena spoznaja da se to dogodilo. To je naše otkriće. I kažem – mnogo je ljudi sudjelovalo u proučavanju i bilo je mnogo posla, a to će biti priča u pozadini muzejske prezentacije.

J. D.: Vjerujem da će se sve to naći u vašoj knjizi.

J. R.: Tako je.

J. D.: Jeste li pripremili materijal, imate li već dio materijala za tu knjigu ili to tek planirate?

J. R.: Imam dosta toga, imam prilično mnogo ilustrativne građe, imam čak i koncept. Baš sam mislio, možda ću u svibnju razgovarati s nekim potencijalnim izdavačima. Zna, moći ću odrediti neki rok, neki deadline, tek kad budem imao izdavača. Ne znam tko će mi objaviti knjigu.

J. D.: Da, i kada...

J. R.: Ne bih htio da je objavljuje muzej. Katalog će, normalno, izdati institucija muzeja. Ali ne i tu knjigu, za koju bih htio da ima širi kontekst i da bude posebna.

J. D.: Matica hrvatska?

J. R.: Da, možda će to biti Matica hrvatska, a možda Profil. Vidjet ćemo.

J. D.: Nadam se da će ova priča nadahnuti mnoge istraživače koji će doći poslije, kad ne bude ni vas ni mene...

J. R. (smijeh): Pa bit će ih, uvijek će biti mladih.

J. D.: Gospodine Radovčiću, najsrdačnije vam zahvaljujem u ime MDC-a za vrijeme koje ste odvojili za naš Personalni arhiv zaslužnih muzealaca.

J. R.: Hvala vama.

---

mr. sc. JAKOV RADOVČIĆ, BIBLIOGRAFIJA

Knjige

1. Radovčić, J. 1988. Dragutin Gorjanović-Kramberger i krapinski pračovjek: Počeci suvremene paleoantropologije (Dragutin Gorjanović-Kramberger and Krapina Early Man: The Foundation of Modern Palaeoanthropology). Školska knjiga i Hrvatski prirodoslovni muzej, 176 str., sa sl., Zagreb.
2. Radovčić, J., Smith, F. H., Trinkaus, E. Wolpoff, M. H. 1988. The Krapina Hominids: An Illustrated Catalog of the Skeletal Collection. Mladost & Croatian Natural History Museum, 118 str. sa sl., Zagreb.
3. Radovčić, J. & Škoberne, Ž. 1989. Zagreb prije početaka: Najstarija prošlost grada i okolice, Mladost, 142 str. sa sl., Zagreb.
4. Kricun, M., Monge, J., Mann, A., Finkel, G., Lampl, M. & Radovčić, J. 1999. The Krapina Hominids. A Radiographic Atlas of the Skeletal Collection. Croatian Natural History Museum, 137 str. sa sl., Zagreb

Znanstveni radovi

1. Radovčić, J. 1973. O starosti i nalazima fosilnih riba u kredi Jadranskog pojasa (About the age and the localities of the Cretaceous fishes in the Adriatic zone). Geološki vjesnik, 25 (1971), 321-326, 1 sl., Zagreb.
2. Bardack, D. & Radovčić, J. 1973. Preliminarni izvještaj o fosilnim ribama iz krede Jadranskog pojasa (Preliminary report on fossil fishes from the Cretaceous of the Adriatic zone, Yugoslavia). Geološki vjesnik, 26 (1972), 273-278, Zagreb.
3. Radovčić, J. 1975. Some new Upper Cretaceous Teleosts from Yugoslavia with special reference to localities, geology and palaeoenvironment (Novi gornjokredni teleostei iz Jugoslavije s posebnim osvrtom na lokalitete, geologiju i paleoekologiju). Palaeontologia Jugoslavica, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 17:1-55, 10 sl., 2 tabele, 5 tabli, Zagreb.
4. Radovčić, J. 1975. Diversification and dispersal of teleostean fishes (Diversifikacija i disperzija teleostea). Rad Jugosl. akad. znan. umjetn. 371:277-305, 4 sl., Zagreb.
5. Radovčić, J. 1975. Fosilne ribe i gmazovi otoka Hvara (sažetak). Simpozij: Hvar u prirodnim znanostima, Hvar, Sažeci predavanja, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
6. Malez, M., Radovčić, J., Rukavina, D. & Jalžić, B. 1975. Discovery of Upper Pleistocene fauna in the Cave on Mt. Klek (Croatia). Bulletin scientifique Cons. Acad. Yougosl. (A) 20:209-210, Zagreb.
7. Malez, M., Smith, F. H., Radovčić, J. & Rukavina, D. 1980. Upper Pleistocene fossil hominids from Vindija, Croatia, Yugoslavia. Current Anthropology 21:365-367, Chicago.
8. Wolpoff, M. H., Smith, F. H., Malez, M., Radovčić, J., Rukavina, D. 1981. Upper Pleistocene human remains from Vindija Cave, Croatia, Yugoslavia. American Journal of Physical Anthropology 54:499-545. New York.
9. Radovčić, J., Tišljär, J. & Jelaska, V. 1983. Upper Cretaceous Fish-Bearing Platy Limestones in Central Dalmatia. In: Contributions to Sedimentology of Some Carbonate and Clastic Units of the Coastal Dinarides: Excursion Guide-book, eds.: Babić, Lj. & Jelaska, V., 4th I. A. S. Regional Meeting, Internat. Assoc. Sedimentol., Split 1983, pp. 79-85, Zagreb.
10. Tišljär, J., Velić, I., Radovčić, J. & Crnković, D. 1983. Upper Jurassic and Cretaceous Peritidal, Lagoonal, Shallow Marine and Perireefal Carbonate Sediments of Istria. In: Contributions to Sedimentology of Some Carbonate and Clastic Units of the Coastal Dinarides: Excursion Guide-book. eds.: Babić, Lj. & Jelaska, V., 4th I.A.S. Regional Meeting, Internat. Assoc. Sedimentol., Split 1983, pp. 13-35, Zagreb.
11. Radovčić, J. 1985. Neanderthals and their contemporaries. In: Ancestors: the Hard Evidence, ed. Delson, E., Alan R. Liss, New York, pp. 310-318, New York.
12. Smith, F. H. & Radovčić, J. 1986. early unilinealism in human evolution (1899-1918): Schwalbe, Gorjanović-Kramberger and Hrdlička. American Journal of Physical Anthropology 52:281.
13. Radovčić, J. & Caspari, R. 1987. A new reconstruction of the Krapina D skull and a comparison with male western European Neandertals (abstract). American Journal of Physical Anthropol., 72(2):244, New York.
14. Radovčić, J. 1988. The Krapina Neanderthals: Growth of our Understanding of Early Europeans (abstract). Collegium Anthropologicum 12 (Suppl.):347, Zagreb.

15. Wolpoff, M. H., Spuhler, J. N., Smith, F. H., Radovčić, J., Pope, G., Frayer, D. W. Eckhardt, R. & Clark, G. 1988. Modern human origins. *Science* 241:772-773.
16. Minugh-Purvis, N. & Radovčić, J. 1991. Krapina A: Neandertal or Not? Presented at 61st Annual Meeting of the American Association of Physical Anthropologists. Milwaukee, Wisconsin, April 1991.
17. Wolpoff, M. H. & Radovčić, J. 1992. The place of the Neanderthal in human evolution (abstract). 158th National Meeting of American Association for Advancement of Science, Chicago, 6-11 February 1992, Program/Abstracts: 61.
18. Radovčić, J. 1992. Franz Weidenreich's roots for the hominid phylogenetic trees (abstract). 3rd Intern. Congress Human. Palaeont., Jerusalem, Israel, August 23-28, 1992., *Journal of Israel Prehistoric Society, Suppl.*, 1:97, Jerusalem.
19. Molnar, S., Hildebolt, C., Molnar, I. M., Radovčić, J. & Gravier, M. 1993. Hominid Enamel Thickness: I. The Krapina Neandertals. *American Journal of Physical Anthropology* 92:131-138.
20. Rink, W. J., Schwarcz, H. P., Smith, F. H. & Radovčić, J. 1995. ESR ages for Krapina hominids. *Nature*, vol. 378, no. 6552 (2 November 1995), p. 24.
21. Schwarcz, H. P., Rink, W. J., Smith, F. H. & Radovčić, J.: 1995. ESR dates for the Neanderthal site of Krapina, Croatia. *Amer. Journal of Physical Anthropology. Suppl.* 22: 211.
22. Minugh-Purvis, N., Radovčić, J. & Tobias, P. V. 1995. variation in dural venous sinus drainage and population continuity in the Central European Late pleistocene. Annual Meeting of the Paleoanthropology Society, Oakland, March, 1995.
23. Minugh-Purvis, N., Radovčić, J., & Smith, F. H. 1996. The place of the Krapina 1 juvenile in late Pleistocene hominid evolution, *American Journal of Physical Anthropology. Suppl.* 22: 170.
24. Cooper, A., Poinar, H. N., Pääbo, S., Radovčić, J., Debénath, Caparraros, M. Barroso-Ruiz, C., Betranpetit, J., Nielsen-Marsh, C., Hedges, R.E.M. & Sykes, B. Neandertal genetics. *Science*: 277:1020-1024.
25. Radovčić, J. 1999. Historical context of the Gorjanović-Kramberger's discoveries in Krapina. Krapina 1899-1999: International Conference "The Krapina Neandertals and Human evolution in Central Europe", August 23-26, 199, Book of Abstracts, p. 36., Zagreb.
26. Recheis, W., Seidler, H., Radovčić, J., Weber, G. & zur Nedden, D. 1999. Visualisation of Hidden Structures in the Krapina Neandertals. Krapina 1899-1999: International Conference "The Krapina Neandertals and Human evolution in Central Europe", August 23-26, 199, Book of Abstracts, p. 39., Zagreb.
27. Rink, J. W., Schwarcz, H. P., Radovčić, J., Rukavina, D., Karavanić, J. & Richter, D. 1999. ESR Dating of the Croatian Paleolithic Sites of Krapina, Vindija and Mujina Pećina. Krapina 1899-1999: International Conference "The Krapina Neandertals and Human evolution in Central Europe", August 23-26, 199, Book of Abstracts, p. 39-40., Zagreb.
28. Minugh, Purvis, N., Radovčić, J. & Smith, F. H. 2000. Krapina 1: A Juvenile Neandertal from the Early Late Pleistocene of Croatia. *American Journal of Physical Anthropology* 111:393-424 .
29. Mann, A., Monge, J. Lampl, M. & Radovčić, J. 2003: Patterns of Crown Variation in Neandertals and Modern Humans. In: Bruzek, J., Vandermeersch B. & Garalda M. D. (eds.): *Changements biologiques et culturels en Europe de la fin du Paléolithique moyen au Néolithique*, pp. 61-73, Lab. d'Anthropol. des Populat. du Passé, Univ. Bordeaux 1, Bordeaux.
30. Bernor, L.R. Bi, S. Radovčić, J. 2004. A contribution to the evolutionary biology of *Conohyus olujici* n. sp. (Suide, Tetraconodontinae) from early Miocene of Lučane, Croatia. *Geodiversitas*, 26(3) 509-534, Mus. national d'Hist. nat., Paris.
31. Macchiarelli, R., Radovčić, J., Semal, P. & Weniger, G.C. (2006): A „virtual reality“ for the Neanderthal fossil record: „The Neanderthal Tools“ project. Unne „réalité Virtuelle“ pour les fossiles néanderthalaliens: le projet „The Neanderthal Tools“. Société d'Anthropologie de Paris Ann. Meeting 18-20. Jan. 2006. BMSAP, Paris.
32. Caspari, R. & Radovčić, J. (2006): A new reconstruction of Krapina 5, a male Neandertal Cranial vault from Krapina, Croatia. *American Journal of Physical Anthropology*, vol. 130/3:294-307.
33. Frayer, D.W., Orschiedt, J., Cook, J., Russell, M.D. & Radovčić, J. (2006): Krapina 3: Cut Marks and Ritual Behavior. *Periodicum Biologorum* 108:519-524, Zagreb.
34. Bayle, P., Braga, J., Mazurier, A, Radovčić, J. & Machiarelli, R. (2007): Dental developmental patterns in Neandertals: A high-resolution 3D analysis. *American Journal of Physical Anthropology, Meeting Supplement* 2007. p. 70, Seventy-Sixth Annual Meeting of the American Association of Physical Anthropologists, March 28-31, 2007, Philadelphia.

**Stručni i znanstveno
popularni radovi**

35. Caspari, R., Meganck, J., DeSilva J., Radovčić, J. & Goldstein, S. A. (2007): Assessing adult age at death in neandertal dental remains: Preliminary applications of a new approach using three dimensional micro computed tomography. *American Journal of Physical Anthropology, Meeting Supplement 2007*. p. 84, Seventy-Sixth Annual Meeting of the American Association of Physical Anthropologists, March 28-31, 2007, Philadelphia.
36. Konjević, D., Njemirovskij, V., Radovčić, J., Severin, K., Manojlović, L., Marotti, M. & Slavica, A. (2007): Virtual imaging of normal and abnormal tusk structure in wild boar (*Sus scrofa* L.) . 2nd International Symposium „Game and Ecology“, Plitvice Lakes National Park, October 17th to October 20th 2007, Book of Abstracts, p.69, Zagreb.
37. Balzeau, A. & Radovčić J. (2007): Variation and modalities of growth and development of the temporal bone pneumatization in Neandertals, *Journal of Human Evolution* (2007):1-22.
38. Olejniczak, A. J., Smith, T.M. Feeney, R. N.M., Macchiarelli, R., Mazurier, A., Bondioli, L., Rosas, A., Fortea, J., de la Rasiella, M., Tabernero-Garcia, A., Radovčić, J., Skinner, M.M., Toussaint, M. & Hublin, J.-J. (2008): Dental tissue proportions and enamel thickness in Neandertal and modern human molars. *Journal of Human Evolution* 55 (2008):12-33.
1. Radovčić, J. 1972. Fosilne ribe u našim krajevima. *More*, 1:24, Rijeka.
2. Rukavina, D. & Radovčić, J. 1972. Fosilni ljudi u pećini Šandalja kod Pule. *Vjesnik*, god. 33, br. 9117 od 6. 7. 1972, str. 8, Zagreb.
3. Radovčić, J. 1975. Ekološka obilježja špilja. *Speleolog*, 1968-1969 (16-17) : 11-13, Zagreb.
4. Radovčić, J. (potpisano kao J. R.) 1976. Kako je letio najveći leteći gmaz. *Priroda*, 65/3:95, Zagreb.
5. Radovčić, J. 1980. Razvoj čovjeka. Vodič kroz izložbu. *Geološko-paleontološki muzej*, 10 str., Zagreb.
6. Radovčić, J. 1980. Svi smo mi iz Afrike. *Start*, br. 319 od 11. 4. 1981., 56-58, Zagreb.
7. Radovčić, J. 1980. Tragom arheoloških nalaza – Četiri milijuna čovjekovih godina. *Slobodna Dalmacija*, 27. 12. 1980, str. 5, Split.
8. Radovčić, J. 1981. Razvojot na čovekot. (prijevod s hrvatskoga na makedonski) Vodič izložbe, *Prirodonaučeni muzej na Makedonija*. Skopje.
9. Radovčić, J. & Tvrtković, N. 1983. Nosorog u ludbreškim vinogradima. *Priroda* 71/9-10:246-266, Zagreb.
10. Radovčić, J. 1984. Razvoj čovjeka. *Geološko-paleontološki muzej*, 16 str. sa sl., Zagreb.
11. Radovčić, J. 1986. Dragutin Gorjanović-Kramberger i njegov doprinos paleoantropologiji. *Priroda*, 75/2, 42-44, 1 sl., Zagreb.
12. Radovčić, J. 1987. Hrvatski prirodoslovni muzej: Iz prošlosti do budućnosti (Croatian Natural History Museum: From the Past Until the Future). *Hrvatski prirodoslovni muzej*, 32 str. sa sl., Zagreb.
13. Radovčić, J. 1987. Krapinski pračovjek – spomenik svjetske baštine (Krapina early man – monument of world heritage). *Hrvatski prirodoslovni muzej*. Izložba, str. 1-38, 1 sl., (str. 28-38. appendix = rječnik ključnih rijeci i sadržaj), Zagreb.
14. Radovčić, J. 1989. Okamenjene ribe. *Ribički kalendar za 1990*. str. 69-71, Zagreb.
15. Radovčić, J. 1989. Spiridion Brusina – prirodoslovac. U povodu izložbe u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 37:24-25, Zagreb.
16. Jerčić, R., Novaković, A. & Radovčić, J. 1990. Prethistorijska postaja u Jesenicama (Donja Poljica). *Mosorska vila* 1, Omiš.
17. Radovčić, J. 1994. Die Neandertaler. In: *Die Neandertaler und die Anfänge Europas*. Katalog zur Sonderausstellung im Burgenländischen Landesmuseum Eisenstadt 1994, pp. 7-18, Eisenstadt.
18. Krizmanić, K. & Radovčić, J.: 1994. Stoljeće geoloških karata Hrvatske, od 1850 do 1950. Katalog izložbe, *Hrvatski prirodoslovni muzej*, 64 str. sa sl., Zagreb.
19. Radovčić, J. 1994. Leakey, Louis Seymour Bazett (1903-1972). U: *Velikani naše epohe. Ličnosti i djela druge polovice XX. stoljeća*. (Ur.: Vince Z.) Biblioteka Hrvatski radio; knj. 8, 387-391, Hrvatski radio, Zagreb.
20. Radovčić, J. 1995. Starije kameno doba – paleolitik (The Early Stone Age – Palaeolithic). U: *Zagreb prije Zagreba: Arheološka baština Zagreba od pretpovijesti do osnutka biskupije 1094. godine* (Zagreb before Zagreb: The Archaeological Heritage of Zagreb from Prehistory to the Foundation of the Bishopric in 1094): *Muzej grada Zagreba*, prosinac 1994-veljača 1995. (Ur.: Rendić-Miočević, A.,) Katalog izložbe, *Arheološki muzej u Zagrebu*, str.: 19-20, 60, 81-82. Zagreb.

21. Radovčić, J. 1995. Roentgenske zrake, krapinski pračovjek i Dragutin Gorjanović-Kramberger. Katalog izložbe: Otkriće roentgenskih zraka 1895-1995. Tehnički muzej Zagreb, prosinac 1995-veljača 1996. (ur. Fulanović, D. et al., Zagreb, Tehnički muzej u Zagrebu, 1995., pp. 46-48.
22. Radovčić, J. (nepotpisano) 1996. Čovjek. U: Hrvatski opći leksikon Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža"
23. Radovčić, J. 1996. Koliko su stari krapinski praljudi. Vjesnik od 1. lipnja 1996., p. 22, Zagreb.
24. Radovčić, J. 1996. Dragutin Gorjanović-Kramberger. U: Pifat-Mrzljak, G. (ur.): Znanost u Hrvata: prirodoslovlje i njegova primjena (Centuries of Natural Science in Croatia: Theory and Application), Katalog izložbe, 19. 6. 1996.-31. 10. 1996., Muzejsko-galerijski centar, Klovičevi dvori, str. 40-49, Zagreb
25. Radovčić, J. 1996. Velikani hrvatske znanosti – Dragutin Gorjanović-Kramberger, otac Krapinskog čovjeka. Uz izložbu "Znanost u Hrvata: Prirodoslovlje i njegova primjena" U "Klovičevim dvorima" u Zagrebu, Vjesnik od 26. listopada 1996., p. 18, Zagreb.
26. Radovčić, J. 1996. Iz male zemlje u europska obzorja: Dragutin Gorjanović-Kramberger. Uz izložbu "Znanost u Hrvata : Prirodoslovlje i njegova primjena". Vjesnik od 2. studenoga 1996., p. 18. Zagreb.
27. Radovčić, J. 1996. Spoznaje prošlosti / O obljetnicama Dragutina Gorjanovića-Krambergera (1856-1906-1936-1996). U: Katalog izložbe "Dragutin Gorjanović-Kramberger – Spoznaje prošlosti". Muzej evolucije, Hušnjakovo, Krapina, 6. 12.- 6. 2. 1997., p. 2-7. Krapina.
28. Radovčić, J. 1996. Obzori početaka i arhetipovi (Visions of Beginnings and Archetypes). U: Izabela Šimunović: Otisci: obzori početaka i arhetipovi (Impressions: visions of Beginnings and Archetypes, Katalog izložbe u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju od 11. 6.-1. 7. 1996., p. 5-25, Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb.
29. Radovčić, J. 1997. Obzorja začetkov in arhetipi (Urbeginnunrisse und Archetypen). U: Izabela Šimunović: Odtisi (Abdrücke), Katalog rastave. Cankarjev dom Ljubljana, 22. 9.-26. 10. 1997., p. 7-29, Cankarjev dom i Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb.
30. Radovčić, J. 1997. "Herakov" špiljski medvjed. Rugjer, 8:10-12, Zagreb.
31. Radovčić, J., Majić, D. & Jurišić-Polšak, Z. 1998. Miocenski praslonozi i nosorozi iz Moslavačkog gorja. Zbornik Moslavine 4 (1998): 5-11, Muzej Moslavine, Kutina.
32. Radovčić, J. The cave bear (Ursus spelaeus) from Krapina in the work of Milan Herak. Geologia croatica. Zagreb.
33. Kronologija: sto godina otkrića pračovjeka, Vjesnikov posebni prilog o stotoj obljetnici otkrića krapinskog pračovjeka, Vjesnik, br. 18566 od 11. srpnja 1999., str. 2, Zagreb.
34. Radovčić, J. 1999. Koliko su stari krapinski praljudi? Ibid. str.3.
35. Radovčić, J. & Kovačić, Ž. 1999. Hrvatski neandertalland u Krapini. Ibid., str. 3.
36. Radovčić, J. & Kovačić, Ž. 1999. Pred staklenim zidom muzeja pračovjeka. Ibid., str.4-5
37. Radovčić, J. 1999. Nomen est omen. Ibid., str. 7.
38. Radovčić, J. 1999. Neandertalska krv suvremenih Europljana? Ibid.
39. Radovčić, J. 1999. Najveća zbirka neandertalskoga pračovjeka. Ibid., str. 11.
40. Radovčić, J. 1999. Neandertalci iznova (Pogovor kataloga). Katalog izložbe "Neandertalci iznova", str. 78-80, Zagreb.
41. Radovčić, J. 1999. Krapinski pračovjek nekad i danas: Značenje najveće zbirke neandertalskoga pračovjeka. Gazophylacium 41-2, Zagreb
42. Radovčić, J. 1999. Kronologija važnijih događanja uz otkriće krapinskih nalaza u sposljednjih stotinu godina. Gazophylacium, god. 41-2, str. 11-13, Zagreb.
43. Radovčić, J. 1999. Paleolitik Hrvatskoga zagorja. Hrvatsko zagorje, god. 5, br. 2, str. 149-154, Krapina.
44. Radovčić, J. & Kovačić, Ž. 1999. Muzej krapinskoga pračovjeka. Čovjek i prostor, br. 3/4, str. 39, Zagreb.
45. Radovčić, J. & Kovačić, Ž. Muzej krapinskih neandertalaca. Informatica Museologica 30 (1-4) 1999., str. 7-14.
46. Radovčić, J. 2002. Dragutin Gorjanović-Kramberger. Hrvatski biografski leksikon. Izd. HLZ "Miroslav Krleža", Zagreb.
47. Radovčić, J. & Galović, I. 2002. Geološka prošlost i prirodni supstrat arheologiji Žumberka (The Geological Past and Natural Substrata of the Archaeology of the Žumberak Region. U: katalog izložbe Arheološkog muzeja u Zagrebu / Žumberak od prapovijesti do kasne antike (Ur.-Ed.: Herak, V.), Arheološki muzej Zagreb:11-31.

- 48.** Radovčić, J. & Galović, I. 2002. Geološki orisi prazadžetkov Gorjancev (The Geological Outline of the Very Beginnings of Źumberak. U: Oživljene kulture:Arheološka otkritja na Gorjancih / Źumberku od prazgodovine do zgodnjega srednjega veka (Revived Cultures: Archaeological Excavations in the Gorjanci /Źumberak Hills from Prehistory to the Early Middle Ages (ed. Pirnat-Spahić, N. & Škoberne, Ź). Cankarjev dom: Ljubljana,22-33, Ljubljana.
- 49.** Radovčić, J. & Majić, D. 2002. Fosilni slonovi i nosorozi iz bentonita Gornje Jelenske. U: Gornja Jelenska (ur. D. Kovačević), Ceres: Mjesni odbor Gornje Jelenske, Bibl. Monografije, knj. 4, str.:28-39. Zagreb.
- 50.** Radovčić, J. & Kovačić, Ź. 2002. Kako u Hrvatskoj graditi novi muzej? Informatica Museologica 33 (3-4) 2002., Zagreb, str. 39.-41.
- 51.** Radovčić, J. 2003. Kamenospisna karta Hrvatske. Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb.
- 52.** Jurišić, Polšak Ź., Bulić, J., Radovčić, J. Krizmanić, K. 2003. Brdine marijagoričke: Geološka prošlost i najstariji tragovi života okolice Brdovca i Marija Gorice. Muzej Brdovec, Katalog izložbe, 1-39. Brdovec.
- 53.** Radovčić, J. 2004. Proniknuće u tajne života vječno je... (Predgovor). U: Mimica, M-M.: Eseji o evoluciji ljudske vrste. Nakl. N. Mimica, str.9-12, Zagreb.
- 54.** Radovčić, J. Zbirka Krapinskog pračovjeka stotinu godina nakon otkrića. U monografiji "Krapina" (ur.: A. Szabo)., Izd. Grad Krapina. Krapina.
- 55.** Radovčić, J. (potpisano J. R.) 2006. Der Neandertaler-Fundort Krapina (Kroatien). U katalogu izložbe "Roots// Wurzeln der Menschheit: Rheinisches LandesMuseum Bonn. p.318., Landschaftsverband Rheinland/Rheinsches LandesMuseum Bonn und Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- 56.** Radovčić, J. 2006. Krapina. U knjizi: Stotinu hrvatskih arheoloških lokaliteta (Urednik Aleksandar Durman). Pp. 152-153, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Niz posebnih izdanja, Zagreb.
- 57.** Radovčić, J. (2007): Dragutin Gorjanović Kramberger. U knjizi: Croatica: Hrvatski udio u svjetskoj baštini (urednik Neven Budak, sv. 1, pp. 472-477, Profil, Zagreb.
- 58.** Radovčić, J. 2007. Spiralni labirint početaka ljudske vrste. Čovjek i prostor 3-4:16-19, Zagreb
- 59.** Weniger, G.-C, J. Döllner, R. Macchiarelli, M. Mandel, P. Mayer, J. Radovcic, P. Semal 2007: TNT: The Neanderthal Tools and NESPOS. In: The World is in your eyes. Computer Applications in Archaeology 2005, Tomar, pp. 267-269.
- 60.** Radovčić, J. 2007. Dragutin Gorjanović Kramberger: zagrebački purger i građanin svijeta (Dragutin Gorhanović Kramberger: Ein Zagreber Purger und Weltbürger). Smotra – Rundschau, časopis Hrvatsko-njemačkog-hrvatskog društva za kulturnu, znanstvenu i gospodarsku suradnju (Zeitschrift der kroatish-deutschen Gessellschaft für kultu-relle, wissenschaftliche und wirtschaftliche Zusammenarbeit. Jahrg. 2007./2008 (5), br. 9-10: heft 9-10, pp. 36-46. Zagreb.